

Fascinující roční období – zima

Sluňákov

Centrum ekologických aktivit
města Olomouce, o.p.s.

Text a foto: Monika Tošenovská

Je teprve podzim. Ten mnozí z nás nemají v oblíbě kvůli pošournému počasí a těší se, až přijde pořádná zima se sněhem. Když sníh konečně napadne, děti se radují a vytahují sánky a boby. Naopak volně žijící zvířata moc radost nemají. Zdroje potravy jim zamrzají a schovávají se pod bílou peřinu, jejich kožich či peří tuhne mrazem, predátoři je na bílé pokrývce snadno odhalí... Pojďte si tedy užít zimní radovánky, vyzozorovat, co je zimní příkryvkou ukryto, a naopak zapátrat v přírodě po jindy skrytých pokladech, pozastavit se nad tím, zda všechno v zimě opravdu spí a třeba také trochu živáčkům trpícím zimou pomoci.

Zažijte zimu!

- Pohlad kůru stromů. Poznáš různé druhy stromů podle jejich kmenů?
- Dotkni se trávy pokryté jinovatkou.
- Každý den, kdy okolí pokrývá sníh, si jej naber do dlaně a prozkoumej, zda je načechraný a sypký, nebo spíš vlhký a tvarovatelný.
- Chyt si na dlaň vločku a nech ji rozpustit.
- Klouzej se na zamrzlých loužích a zkoumej tvrdost jejich ledu.
- Zacinkej si klacíkem nebo rampouchem na řadu různých dlouhých rampouchů.
- Nakresli klacíkem obrázek do sněhu či námrazy nebo napiš vzkaz.
- Vyrob ve sněhu obrázek z řady stop.
- Poslouchej v lese zimní ticho.
- Postav sněhuláka – vyzkoušej nějaký netradiční tvar – třeba zvíře či robota. Můžeš i modelovat ze sněhu obarveného potravinovým barvivem. Nebo vyrob aspoň minisněhuláčky, pokud je málo sněhu. Zvládneš to statečně i bez rukavic?
- Válej ve sněhu sudy, otiskni svým tělem andělíčka, klouzej se z kopce dolů po zadku, koulej se s kamarády, trefuj se sněhovými koulemi na terč, bobuj, zahrabej se do

sněhu, skákej do sněhové hromady, postav iglů... Užívej si radost ze sněhu.

- Hledej ve městě i v přírodě stopy ptáků a zvíře, pokus se je poznávat.
- Pátrej v přírodě po pobytových znameních zvíře a ptáků, které jsou nyní lépe vidět – např. dutiny ve stromech, hnízda ve větvích, myši nory

v zemi, trus na sněhu... Výrazněji teď v přírodě objevíš i některé houby či lišejníky.

- Zajdi si do lesa pro větvičky jehličnanů, šišky a jiné přírodniny a doma si pak vyrob zimní výzdobu do váz a truhlíků, vyrob adventní věnec, ozdob přírodninami jednoduše zabalené vánoční dárky...
- Najdi v přírodě jmelí a daruj ho někomu.
- Ozdob v lese strom pro zvířátka jablíčky, zeleninou, semeny...
- Vyrob krmítka pro ptáčky a rozvěš je po zahradě či v parku. Můžeš vytvořit i originální

„krmíště“ hravým způsobem – třeba sněhovou cukrárnu pro ptáčky s dorty z báboviček ze sněhu ozdobených semínky.

- Vylákej ven kamarády či rodinu na procházku a prohlédněte si okolí ve dne i v noci, jak se liší.
- Není sníh? Užívej si venku hry, které běžně děláš třeba na jaře, ale teď se z nich raduj jen málokdo – ono to jde! Šplhej po stromech, kresli křídami na zem, házej šiškami na cíl, skákej panáka...
- Zkus si užít celý den venku! Jde to i v zimě!

Co se děje v přírodě?

Den se zkrátí a většinu dne vládne temno. Mrazivé noci bývají jasné a plné hvězd. Nejznámějším souhvězdím zimní oblohy je souhvězdí Oriona ve tvaru přesýpacích hodin. Na východ od tohoto souhvězdí jsou Blíženci, Rak a Jednorozec, na západ od něj Býk, Vozka, Beran a na jihu pak Velký pes a Zajíc. Téměř v každém z nich nalezneme krásnou otevřenou hvězdokupu patrnou již okem jako malý obláček z hvězd, z nichž největší a nejznámější jsou Hyády a Plejády v Souhvězdí Býka. Na obloze nám bude stále svítit Venuše s Jupiterem a Saturnem, ke kterým přibude na konci roku na jihozápadě Merkur a na ranní obloze Mars. V polovině prosince budou „padat z oblohy hvězdy“.

Rostliny se různým způsobem uložily k zimnímu odpočinku. Výjimkou jsou mechy, kterým nízké teploty nevadí a naopak jim vyhovuje zvýšená vlhkost v zimě, a tak je můžeme pozorovat po celý rok (jen v obdobích sucha mění svůj vzhled). Kapradiny se stáhly do svých oddenků. Byliny vytvořily hlízy a cibulky, do kterých se schovaly pod zem, jiné se rozloučily se svým životem a do příštího roku zanechaly na světě svá semena. Dřeviny koncentrují ve svých buňkách mýzu sacharidy, aby zamezily jejímu zmrznutí. Listnaté stromy a keře ztratily své listy, aby šetřily výdej vody, a odpočívají. Jehličnany proti zmrznutí a vysychání potáhly

své jehlice silnou vrstvou vosku. Semena v šiškách jsou zralá a šíří se po okolí. Toho využívají živočichové, kteří se těmito semeny živí – např. veverky, myšice, strakapoudi či křivky obecné – a my můžeme pozorovat zbytky po jejich hostině. Podle tvaru zbytku šišky můžeme rozpoznat, kdo se na jejich semenech krmil.

V zimě můžeme snadno objevit porosty lišejníků, které nyní nejsou zakryty bujnou vegetací a navíc při sněhové pokrývce často kontrastují s okolím. Využijte toto období na svých procházkách k obdivování barev a rozličných tvarů těchto starobylých a odolných organismů.

Drobní živočichové se na podzim často rozloučili se svým životem a do dalšího roku zanechali nakladená odolná vajíčka či zakuklené kukly. Zajímavé je, že mnohý létavý hmyz žijící kolem vodních toků (např. jepice, pošvatky, vážky, chrostíci) přežívá po mnoho let v podobě larev žijících na dně toků, zatímco dospělci během jedné sezóny splní svůj rozmnožovací úkol a uhynou. Mnozí drobní živočichové odpočívají ve ztuhlém stavu ve vhodném úkrytu. Společensky žijící hmyz (např. včely a mravenci) se skryje do hlubiny svého obydlí a živí se zásobami nashromážděnými přes aktivní sezónu.

Většina druhů našich ryb ve stojatých vodách v zimním období nepřijímá potravu, shlukuje se na dně a zpomalí své životní funkce.

V řekách je většina ryb aktivních i v zimě, ale stahují se do hloubek, kde je teplejší voda, a pod jezy a splavy, kde je voda víc okysličená.

Ještěrky, hadi a obojživelníci překonávají zimu ve stavu strnulosti ve svých úkrytech pod kořeny rostlin, ve štěrbinách, mezi kameny či zahrabaní v blátě.

Mnohé druhy ptáků odletěly do teplých krajin. Jiné druhy u nás přes zimu zůstávají a krmí se semeny. Podpořit je můžeme příkrmováním na ptačích krmítkách či na vodních plochách. Je však třeba toto dělat správně – tak, abychom ptákům opravdu pomohli a naopak jim neublížili. Bohužel veřejnost není dostatečně informovaná, a tak ptákům místo plánované pomoci často uškodí. Příkladem může být oblíbené příkrmování vodního ptactva, kdy kachny, labutě a lysky dostávají hromady pro ně nevhodného pečiva. Ptáci tuto snadno dosažitelnou potravu samozřejmě zkrmí, avšak může jim způsobit zažívací potíže a hodnotnou potravu pečivem zaplnění ptáci pak už nevyhledávají. Pokud vás zajímá, jak správně na to, pročtete si rady odborníků na tomto odkazu: <https://www.birdlife.cz/zapojte-se/pomoc-ptakum/prikrmovani/prikrmovani-vodnich-ptaku/>. Podobně opatrně je třeba si počínat i při dokrmování ptáků na krmítku (viz níže). Jestliže vás baví ptáky na krmítku pozorovat, určitě se zapojte do tzv. občanské vědy (kdy laici svou aktivitou mohou snadno pomoci vědcům) – konkrétně do projektu ČSO zvaného Ptačí hodinka. Jedná se o sčítání ptáků na krmítkách během vyhlášeného víkendového

termínu. Podrobné informace naleznete na odkazu <https://ptacihodinka.birdlife.cz>. Během zimy také často nastává ohrožení hnízdišť některých druhů ptáků např. kácením stromů či zateplováním budov, v jejichž otvorech ptáci někdy bydlí. Např. chráněný a velmi zajímavý druh rorýs obecný je v dnešní době vázán výhradně na otvory ve vysokých budovách a je velmi ohrožen moderním zateplováním budov. Také v tomto případě může laická veřejnost vědcům s ochranou rorýsů pomoci – i díky projektu Rorýsí školy a dalším aktivitám ČSO <http://www.rorysi.cz>. Zajímavé je, že pro některé ptáky je nevlídné zimní období obdobím rozmnožovacím – např. pro sovy či již zmíněné křivky obecné, jelikož zrovna nyní mají hojnost potravy. Také savci zaujímají k zimě různé životní strategie. Někteří se uložili ve vhodných úkrytech k zimnímu spánku, kdy se snížily jejich životní funkce a teplota, a probudí se až za vhodných podmínek na jaře (např. plši, ježci, netopýři). Někteří zimní spáčí se označují jako tzv. nepraví hibernanti – ti zůstávají neaktivní ve svých úkrytech, občas se probouzejí, krmí se a pohybují po okolí úkrytu (např. jezevci, medvědi). Jiné druhy zůstávají celou zimu aktivní a hledají zdroje potravy i pod sněhem (např. divočáci, zajáci, vysoká zvěř). Někteří se přitom živí i ze svých na podzim nasbíraných zásob (např. veverky a myšice). Jiní zimu přežívají díky lovu (šelmy). V zimě lze díky sněhu či blátu velmi dobře pozorovat pobytové stopy zvěře – trus, otisky tlap či kopyt, ohryzy větví a plodů apod.

Návod na výrobu krmítek

Vyrobte si ptačí krmítko, které naplníte vhodnými dobrotami. Věříme, že se při výrobě dobře zabavíte a potom se budete moct kochat krásou návštěvníků krmítek ještě spoustu týdnů. Samozřejmě si můžete stlouct nebo sešroubovat klasické krmítko ze dřeva. Taková řemeslná výroba je ale pořádný kus práce. Nenechte

se odradit a pusťte se do práce postupnými krůčky! Možná vám s tím pomůže i nejnovější sluňákovská publikace „Ruce těší rukodělnost“, která kromě metodického přístupu obsahuje praktické rady a tipy při práci s nástroji a také návody k výrobě a zásobník nápadů na tvoření užitečných věcí. Volně ke stažení včetně všech

příloh naleznete na odkaze <https://slunakov.cz/metodicke-materialy-ke-stazeni/>.

Krmítka ale můžete vyrábět velmi jednoduše i z jiných přírodních materiálů – např. obalením šišek v lojové směsi se semínky, vyplněním lojové směsi do vyvrtaných polínek, kokosových skořápek, pomerančových slupek nebo vykrojených jablek nebo navlečením řetězů ze sušených bobulí, křížal a buráků, či vytvořením tvarů přímo ze směsi tuku a semen zatuhlé ve vykrajováku na cukroví.

Zábavnou formou je příprava sněhové cukrárny – vyrobte různé dorty a zákusky ze sněhu pomocí forem a báboviček, dozdobte přírodninami a hlavně dobrotami pro ptáčky. Využít můžete i různé odpadky – PET kelímky, PET lahve, tetrapakové krabice, plata od vajec... Krmítka naplňte krmivem vhodným pro ptáky: slunečnicovými semínky, ovesnými vločkami, ovsem, pšesem, pšenicí, kukuřicí, oříšky, sušeným neslazeným ovocem a bobulemi, strouhanou mrkví, lojem... Mnohé druhy ptáků nejvíc potěší, když jim do krmítka nadělíte zásobu moučných červů (koupíte ve zverimexu). Naopak do krmítka určitě nepatří: zbytky z kuchyně (nesmí slané), pečivo (bývá slané, suché může poškrábat hrdélko, měkké nadýmá!), sladkosti – dbejte tedy na to, ať ptákům víc neublížíte, než pomůžete. Více rad najdete zde:

<https://www.birdlife.cz/zapojte-se/pomoc-ptakum/prikrmovani/cim-krmit/>

<https://www.birdlife.cz/zapojte-se/pomoc-ptakum/prikrmovani/jak-spravne-prikrmovat/>

Krmítko vyvěste na bezpečném místě mimo dosah predátorů (koček, kun, psů...) – tedy nejlépe na konce větví, ne nízko při zemi. Pokud možno, vyberte místo v hustším porostu – na strom v otevřené krajině se ptáčci rádi nevydají, a pokud jim nic jiného přece jen nezbude,

budou tam vystaveni nebezpečí (např. dravým ptákům). Pozor, nevyvěšujte pro ptáky semínka v sítkách – prázdné sítky pak v přírodě zůstávají a jsou nebezpečím pro různá zvířata tím, že se do nich mohou zamotat nebo je pozřou a zamotají se jim ve střevech!

Děkujeme za vaše sdílení svých zážitků formou fotografií, dopisů, e-mailů, obrázků... Za každé roční období jsme vylosovali jednoho výherce. Šťastným výhercem z minulého čísla se stal Pavel Kozíel z Havířova. Gratulujeme. Posílat příspěvky můžete ještě i nadále (Monika Tošenovská, Velkomoravská 12, Olomouc 779 00; monika.tosenovska@seznam.cz). Nejzajímavější příspěvky zveřejníme v příštím – posledním – čísle tohoto cyklu.